

GENEROSITEIT OOK VOOR DE KERK

Tekst: Jos Aarnoudse

Vrijdag 17 januari 2020 vindt de landelijke start van de Actie Kerkbalans 2020 plaats. Zondag 19 januari 2020 is het de derde zondag van Epifanie. In oecumenisch verband begint dat ook de zogeheten 'week van gebed voor de eenheid van de kerken'.

Tekstkeuze voor dit jaar

Voor de derde zondag van Epifanie zijn de lezingen uit de Schrift gewoonlijk Jesaja 62:1-5 en Johannes 2:1-11 (de bruiloft te Kana). Vorig jaar heb ik naar aanleiding van die lezingen een preekschets geschreven, die nog steeds terug te vinden is op de website van www.kerkbalans.nl

Voor dit jaar keek ik uit naar een ander aanknopingspunt. Mijn aandacht werd getrokken door een tekst over generositeit in het Spreukenboek. In Spreuken 11:24 en 25 vind je (in de NBV 2004 vertaling) de uitspraken: 'Wie vrijgevig is, wordt almaar rijker' en: 'Een gulle gever zal gedijen'. Dat gaat kennelijk over generositeit en is ook bedoeld als aansporing tot generositeit.

De bijbelse wijsheidsliteratuur

We laten Spreuken 11:16-31 op ons in werken. Wat is voor een gelovige een goede manier om met geld en goed om te gaan? Dat is de centrale vraag die in dit stukje bijbelse wijsheidsliteratuur aan de orde komt.

Je kunt het Spreukenboek plaatsen in de wijsheidsbeoefening ter vorming van jonge leiders. Het gaat om de vorming van prinses en ambtenarenzonen. Er zijn voorbeelden van buitenbijbelse (bv. Egyptische) wijsheidsliteratuur die op hetzelfde zijn gericht. Persoonlijke integriteit, deugd en verantwoordelijkheid, omgaan met diverse verwachtingen, het zijn de zaken die van belang zijn om te kunnen functioneren als toekomstige leidinggevend. Deze wijsheidsliteratuur is geworteld in de Oud-oosterse hofcultuur en is daarmee patriarchaal gekleurd (gericht op de vorming van mannen). Ondertussen wordt het zo een voorbeeld van ethiekbeoefening voor alle mensen, mannen en vrouwen, rijken en armen, jongeren en ouderen, al zullen we dan wel regelmatig een vertaalslag moeten maken.

Het eigene van de bijbelse wijsheidsbeoefening is het besef dat het leven zich afspeelt 'coram Deo'. Het begin(sel) van de wijsheid is 'de vreze des HEREN'. Het ontzag en de eerbied voor God, daaraan ontspruit de 'chokma'. De 'rechtvaardige' is degene die zich afstemt op God en op Gods Thora (het heilzame onderwijs van God voor het leven). Daardoor zal de 'rechtvaardige' oog hebben voor de noden van anderen. De 'godeloze' is degene die ego-gericht leeft, die God, de godsdienst – als die onontkoombaar is vanwege sociaal functioneren bijvoorbeeld – en de omgeving (medemens en natuur) ziet als 'materiaal' om er zelf beter van te worden, en er dan ook niet voor terugdeinst om dit ten koste te laten gaan van anderen.

In de bijbelse wijsheid vinden we een intrigerende paradoxale aanpak. We komen die ook tegen in de uitspraak van Jezus: 'wie zijn leven zal willen behouden, zal het verliezen, maar wie het wil verliezen omwille van mij, die zal het behouden' (vergelijk Lucas 9:24).

Juist door af te zien van ego-gerichtheid zul je het beste uitkomen in het leven, terwijl de ego-gerichten het ultieme welzijn en geluk zullen ontgaan.

Laten we de zestien verzen uit Spreuken 11 eens nader bekijken. Je kunt ze indelen in drie blokjes: Spreuken 11:16-22 'kaf en koren in het goeddoen', Spreuken 11:23-27 'verlangen en paradoxale vervulling' en Spreuken 11:28-31 'winst en verlies'

Spreuken 11:16-22 'Kaf en koren in het goeddoen'

Het blokje van vers 16 tot en met 22 begint en eindigt met een spreuk waarin de kwaliteit van een vrouw wordt aangestipt. Maar dan gericht op de wereld van de mannen van de eerste doelgroep.

Vers 16 in de NBV lijkt zo te gaan: zoals een mooie vrouw door haar schoonheid roem verwerft, zo verwerft een man zijn vermogen door krachtig te zijn. Dat is een tamelijk rolbevestigende vertaling.

Vers 22 is duidelijker, namelijk in de lijn van Spreuken 31 ('de degelijke huisvrouw' wie vindt haar, Statenvertaling). Wat is een '*isja chajil*' (een sterke vrouw)? Spreuken 31:30 zegt (NBV) 'Charme is bedrieglijk en schoonheid vergaat, maar een vrouw met ontzag voor de Eeuwige moet worden geprezen'. Kortom (algemene les voor iedereen, lijkt me): het gaat niet om de buitenkant, maar om de binnenkant.

Bedoeienenvrouwen maakten en maken zich mooi met allerlei sieraden, zo ook prachtige gouden neusringen. Welnu: je kunt je zelf wel oppoetsen maar als het niet strookt met een integere gezindheid is het alsof je zo'n gouden ring aan de snoet van een zwijn hangt, waarbij duidelijk is dat varkens (terecht of niet, dat even daargelaten) niet hoog staan aangeschreven in de bijbelse context.

Nu terug naar Spreuken 11:16. Letterlijk: een vrouw met '*chéén*' (genade, gratie) verkrijgt '*kabood*', eer. In Spreuken 31:30 wordt '*chéén*' vertaald (NBV) met 'charme'. Het wordt daar wel degelijk aan de kant van het minder belangrijke geplaatst (tegenover 'de vreze des Heren'), maar het is duidelijk dat het bij '*chéén*' niet om de pure buitenkant gaat, maar om een 'gracieuse houding'.

In Spreuken 11:17 wordt er gesproken over iemand ('*isj*', man) met '*chèsèd*'. Een vrouw van genade ('*chéén*') staat in vers 16 naast een man van goedgunstigheids ('*chèsèd*') in vers 17. In vers 17 wordt de positieve omschrijving in het eerste zinsdeel afgezet tegen een negatieve omschrijving in het tweede zinsdeel. Steeds moet in de Hebreeuwse opeenvolging van parallele versdelen vanuit de context een voegwoord worden verondersteld. Is het nevenschikkend, tegengesteld, redengevend etc.? In vers 17 is er duidelijk sprake van een tegenstelling. Waarom zou het in vers 16 een nevenschikking en geen tegenstelling zijn? Ja, wel als je het zo rolbevestigend vertaalt als de NBV. Maar dan moet het woord dat met 'kracht' wordt vertaald een positieve connotatie hebben en dat heeft het niet. Het woord dat vertaald wordt met kracht in de NBV is veel minder neutraal dan uit de vertaling lijkt. Het gaat om gewelddadig, arrogant, '*rücksichtslos*' gedrag, net als het woord 'wreed' in het tweede lid van vers 17. Kortom: is het in vers 16 wel: de vrouw krijgt eer uit schoonheid en de man rijkdom uit kracht? Het kan ook zo gesteld zijn met een juiste duiding van vers 16 en 17: een vrouw van genade verkrijgt eer, maar een gewelddadig man eigent zich rijkdom toe, een man van goedgunstigheids ontvangt loon, maar een wreedaard snijdt in zijn eigen vlees.

De boodschap is duidelijk: streef 'chéén' en 'chèsèd' na. Want die brengen waarlijk leven, niet alleen voor je zelf, maar voor allen op wie de 'genade' en de 'goedgunstigheid' worden gericht.

Feitelijk wordt deze stelling vervolgens in de vier verzen 18 tot en met 21 in vier varianten nog eens onderstreept.

De 'rechtvaardige' is degene die integer leeft en *handelt* (let op het woordje 'weg' in vers 20 b), afgestemd op de Eeuwige, met oog voor de behoeften van haar/zijn (met name kwetsbare) medemensen en omgeving. Hij of zij ontvangt duurzame waardering, het welgevallen van God en bevindt zich in de sfeer van het waarachtige leven en de gunst van God.

De 'goddeloze' is degene die *vol is van zichzelf* (let op het woordje 'hart' in vers 20 a), maakt al het andere tot middel van eigen voorspoed, maar zal bedrogen uitkomen. Voor hem of haar rest bedrieglijk respect (op basis van angst), vergelding (het aangedane kwaad zal een keer als boemerang terugkeren). Hij of zij bevindt zich in de sfeer van de dood en ondervindt de afkeuring door God.

Dit is duidelijk de strekking van de tussenliggende spreuken in de verzen 17 t/m 21. In vers 21 onderstreept met verzekering ('hand erop', '*jad lejad*'): zo zal het gaan met de 'rechtvaardige' en met de 'goddeloze'

Spreuken 11:23-27 'verlangen en paradoxale vervulling'

Ook dit blokje wordt bijeengehouden door eenzelfde motief in het eerste en het laatste vers. In vers 23 horen we van 'verlangen' en 'hoop'. In vers 27 horen we van 'zoeken'. Tegelijk klinkt in zowel vers 23 als 27 het woordje '*tov*', het goede.

Het gaat in dit blokje om wat Jezus bedoelde met zijn uitspraak uit de Bergrede: waar uw schat is, daar zal uw hart zijn ('Verzamel u geen schatten op aarde, maar verzamel u schatten in de hemel', 'Niemand kan twee heren dienen (...) gij kunt niet God dienen èn Mammon', vergelijk Matteüs 6:19-24). Dat is het gedeelte, dat vervolgens overloopt in zijn woorden over bezorgdheid: waar liggen je prioriteiten? ('Want naar al deze dingen gaat het zoeken der heidenen uit (...) maar zoekt gij eerst zijn Koninkrijk en zijn gerechtigheid...', vergelijk Matteüs 6:25-34).

Waar gaat het 'verlangen' van de 'rechtvaardige' ('*tsadikim*') naar uit? En waar 'hopen' de goddelozen ('*resjaim*') op? En wat is en brengt nu het 'goede'?

Het is duidelijk: wat de 'rechtvaardige' verlangt, dat brengt het goede, zoals God het bedoelt: een rechtvaardige en vreedzame samenleving, waar ieder tot zijn of haar recht komt (vers 23). Wie het 'goede' zoekt, die zal waardering vinden (vers 27).

Waar de 'goddeloze' daarentegen op hoopt (eigen voorspoed, desnoods ten koste van alles en iedereen), dat brengt alleen maar narigheid: een samenleving van tegenstellingen en strijd, afgunst, haat en nijd. Dat kan alleen maar uitlopen op wrevel en wraak. (vers 23). Het kwaad dat je zelf aanricht, komt vroeger of later als een boemerang terug (vers 27).

In de drie verzen 24 t/m 26 wordt op paradoxale wijze drie keer uiteen gezet hoe juist het loslaten tot zegen leidt en het vasthouden tot lege handen.

Vers 24: wie 'strooit' met wat hij of zij te delen heeft (geld, inzet, tijd, aandacht), die zal 'groeien', maar als je voor je zelf houdt wat een ander toekomt of nodig heeft, zal eindigen in een voortdurend tekort ('nooit genoeg').

Vers 25: 'een zegenende ziel' wordt 'vet'. Voor ons is het beeld van vetgemest slachtdier niet zo aanspreken, integendeel, we vechten eerder tegen welvaartsziekten en voor dierenwelzijn dan tegen honger. Maar goed doorvoed vee en goed doorvoede kinderen zijn in een samenleving die geteisterd kan worden door langdurige droogte of door oorlog, een teken van welvaart. Vergelijk in verband met de veel voorkomende droogte het tweede deel van vers 25, het voorzien van het dorstige land of de dorstige reiziger van water is een weldaad. Het gaat om een 'ziel vol zegen' die uitdeelt. Dat is een mens die van binnenuit vrijgevig is: een gulle gever, iemand die anderen laat delen in zijn of haar bronnen van leven.

Vers 26: je graan (als economisch goed dat voorziet in een eerste levensbehoefte) in je voorraadschuur houden om te speculeren dat bij schaarste de prijzen, en dus jouw winsten, omhoog gaan, is stelen van de armen en de samenleving in het ongeluk storten. De mensen zullen je verwensen, maar als je het tegen normale prijzen verkoopt aan wie het nodig hebben, zullen ze je zegenwensen doen toekomen (opnieuw de 'baraka' zoals in vers 25).

Kortom: wees tot een zegen en je zult gezegend zijn, weet je gezegend en laat je daardoor motiveren zelf tot een zegen te zijn.

Spreuken 11:28-31 'winst en verlies'

Wat is nu ware 'winst' in het leven en wat is het echte 'verlies'?

In de NBV wordt in vers 28 degene die op eigen rijkdom vertrouwt, vergeleken met een vallend blad (teken van de neergang), zo lijkt het een verwijzing naar de gelijkenis van de rijke dwaas van Jezus (de 'rijke dwaas' tast zijn voorraden op in steeds grotere schuren, maar wordt dan opeens uit het leven gerukt). Dat 'blad' is echter aanvullende interpretatie. Anderen zien het 'vallen' meer in het kader van een instortend huis. Dan lijkt het meer op de gelijkenis van Jezus over de wijze en dwaze bouwer. Bouwen op het zand en bouwen op de rots. Wie deze mijn woorden hoort en ze doet... Maar wie ze niet doet.... Dat huis stort in, 'en zijn val was zeer groot' (Vergelijk Matteüs 7:24-27).

De 'rechtvaardige' zal daarentegen floreren. De 'vrucht' van een 'rechtvaardig' leven is een 'boom van leven', met zoveel goede vruchten, dat anderen er enorm van kunnen profiteren (vers 30). Er is het nodige met de oorspronkelijke tekst van vers 30b aan de hand. Sommigen komen tot de conclusie: wie wijs is, oogst veel leven = neemt mensen voor zich in (Vergelijk Spreuken 3:4 'dan zult gij genegenheid en goedkeuring verwerven in de ogen van God en mensen'). Anderen zeggen: wie wijs is, oogst veel leven, namelijk van die boom van het leven. Je maakt gebruik van de goede vruchten die deze voortbrengt.

Hoe dan ook: van het leven en handelen van de 'rechtvaardige' gaat een enorme positieve uitstraling uit: het bouwt op.

Maar als je je eigen omgeving (je 'huis') exploiteert ten eigen bate (vers 28: 'have en goed verwaarlozen' (NBV), 'zijn huis kwellen' (Naardense bijbel), 'zijn huis in wanorde

brengen' (NBG)), dus als je je personeel, je grond, kinderen, partners, productiemiddelen uitmergelt om er alles uit te persen, dan blaas je jezelf op. Zo iemand zal worden tot 'wind' = wordt weggevaagd. Het gevaar is dat je dan eindigt als een onvrije met niks, die afhankelijk wordt van anderen (denk aan Jezus' gelijkenis van de zogeheten 'onrechtvaardige rentmeester' die een list verzon om niet geheel en al uit de gratie te vallen). Slotsom: van het leven en het handelen van de 'goddeloze' gaat een enorme negatieve uitstraling uit: het breekt af.

Kortom: hoe paradoxaal het ook zal zijn: zowel 'rechtvaardigen' als 'goddelozen' zullen de gevolgen van hun levenskeuzen ondervinden. Enerzijds een zinvol leven in vrede, anderzijds de voortdurende opgejaagdheid van het 'nooit genoeg'.

Samenvatting

Een liefdevol mens (vers 17), een mens die het goede 'uitstrooit' ('vrijgevig' is, vers 24) een 'zegenende ziel' (een 'gulle gever', vers 25), dat zijn de karakteristieken van een 'rechtvaardige': iemand die leeft in ontzag voor en in verbondenheid met God en daarom leeft met oog voor de noden om zich heen. Je geeft je zelf prijs met al wat je hebt en met al wat jou ten deel is gevallen, want je hebt geleerd 'eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid' te zoeken. In deze levenshouding zul je echter, als die oprecht is, een vrede ontvangen, die alle verstand te boven gaat en zul je niets tekort komen.

Generositeit, ook voor de kerk

Kijk dus om je heen wat de noden zijn die jouw inzet, geld en tijd kunnen gebruiken of nodig hebben. Ook de kerk als gemeenschap en als instituut is daarvoor een goed doel. Soms wordt daar een beetje schuchter en besmuikt over gedaan. De kerk, onze gemeente of parochie, zijn we dat niet zelf? Is geld en inzet geven aan de kerk niet je inzetten en geven aan je zelf? Is dan de diaconie of de caritas niet veel verhevener en edelere om je voor in te zetten en aan te geven. Altruïstischer?

Als je nu echter de kerk kunt zien als een beweging die dingen die er toe doen, dingen die de levens van mensen en de wereld beter maken, beschikbaar stelt en bereikbaar maakt voor ieder die daar gebruik van wil maken, zonder dat er een prijs voor wordt gevraagd, dan kantelt wellicht het beeld. Ik bedoel: meedoen aan liturgie vieren, geïnspireerd raken door teksten, liederen, muziek, het ceremonieel, de gebouwen, de stiltes, maar ook het kunnen spreken met een pastor, geholpen worden bij het eervol vorm geven aan een uitvaart, momenten van grote betekenis mogen markeren in een kerk, meedoen in vormende activiteiten, of verbondenheid ervaren met God en met een gemeenschap mensen: het is allemaal gratis en voor niks beschikbaar voor een ieder die dat wil. Maar wel omdat wij samen het mogelijk maken door onze vrijwillige inzet en door het bijeenbrengen van geldelijke middelen.

In de lijn van Spreuken 11 kan de heilige apostel Paulus schrijven, ik citeer een beetje vrij: 'Bedenk dit: wie karig zaait, zal ook karig oogsten, en wie mildelijk zaait, zal ook mildelijk oogsten. Een ieder doe, naar dat hij/zij zich in zijn/haar hart heeft voorgenomen, niet met tegenzin of gedwongen (maar vrij en blij), want God heeft de blijmoedige gever lief'. (Vergelijk 1 Korintiërs 9:6-7).

Jos Aarnoudse, predikant Protestantse Kerk, werkzaam als directeur bij de VKB